

УДК 519.6

© 2010

Член-кореспондент НАН України С. І. Ляшко, В. В. Семенов

Алгоритми векторної оптимізації лінійних систем з узагальненим керуванням

Запропоновано ітераційні алгоритми для розв'язання задач векторної оптимізації лінійних розподілених систем з узагальненим керуванням та доведено збіжність алгоритмів із похибками в ітераційних підзадачах до множини керувань, що задовольняють необхідні умови ефективності.

Теорія задач векторної (багатокритеріальної) оптимізації є одним із тих розділів теорії екстремальних задач, який інтенсивно розвивається в останні десятиліття [1–4]. Дослідженню проблем векторної оптимізації та пошуку ефективних методів їх розв'язання присвячено надзвичайно багато літератури.

Мета роботи — повідомити результати останніх наших досліджень необхідних умов оптимальності та побудови збіжних алгоритмів для задач векторного оптимального керування лінійними розподіленими системами з узагальненими впливами.

Постановка задачі. Нехай W_1, W_2, H_1, H_2 і H — п'ять просторів Гільберта над полем $\mathbb{R}$. Позначимо відповідно через $\|\cdot\|_{W_1}, \|\cdot\|_{W_2}, \|\cdot\|_{H_1}, \|\cdot\|_{H_2}, \|\cdot\|_H$ норми в W_1, W_2, H_1, H_2 і H , а через $(\cdot, \cdot)_{W_1}, (\cdot, \cdot)_{W_2}, (\cdot, \cdot)_{H_1}, (\cdot, \cdot)_{H_2}, (\cdot, \cdot)_H$ — відповідні скалярні добутки. Нехай: вкладення W_i в H_i, H_i в H неперервні та щільні; простір H_i проміжний¹ між W_i і $H, i = 1, 2$.

Ототожнимо простір H зі спряженим до нього простором. Нехай W_1^-, W_2^-, H_1^- і H_2^- — простори, спряжені відповідно до W_1, W_2, H_1 і H_2 . Тоді H можна ототожнити з деякими підпросторами в W_1^-, W_2^-, H_1^- і H_2^- . Приходимо до двох ланцюжків гільбертових оснащень $W_1 \subseteq H_1 \subseteq H \subseteq H_1^- \subseteq W_1^-, W_2 \subseteq H_2 \subseteq H \subseteq H_2^- \subseteq W_2^-$, причому кожен простір щільний в наступному і вкладення неперервні.

¹Тобто комутативною є така діаграма (стрілочки суть оператори вкладень) [5, с. 21]:

$$\begin{array}{ccc} W_i & = & W_i \\ \downarrow & & \downarrow \\ H_i & \rightarrow & H \end{array}$$

Нехай функціонування системи описується відомим нам лінійним та неперервним оператором $\mathcal{L} \in L(W_1, W_2^-)$; задані: простір керувань — гільбертів простір V , ототожнений зі своїм спряженим, і відображення (нелінійне) $F: V \rightarrow W_2^-$.

Через $\mathcal{L}^+$ позначимо H -спряжений до $\mathcal{L}$ оператор, тобто $\mathcal{L}^+ \in L(W_2, W_1^-)$ і

$$\langle \mathcal{L}y, p \rangle_{W_2^-, W_2} = \langle y, \mathcal{L}^+ p \rangle_{W_1, W_1^-} \quad \text{для} \quad y \in W_1, \quad p \in W_2.$$

Для кожного керування $u \in V$ стан $y = y(u)$ системи визначається як узагальнений розв'язок операторного рівняння

$$\mathcal{L}y = F(u), \tag{1}$$

тобто $y \in H_1$ — елемент, що задовольняє тотожність $\langle y, \mathcal{L}^+ p \rangle_{H_1, H_1^-} = \langle F(u), p \rangle_{W_2^-, W_2}$, $\forall p \in W_2$: $\mathcal{L}^+ p \in H_1^-$.

Припустимо, що виконуються апріорні оцінки

$$\|y\|_{H_1} \leq c \|\mathcal{L}y\|_{W_2^-}, \quad \forall y \in W_1, \tag{2}$$

$$\|p\|_{H_2} \leq c \|\mathcal{L}^+ p\|_{W_1^-}, \quad \forall p \in W_2. \tag{3}$$

Має місце така теорема.

Теорема 1. *Якщо справджуються апріорні оцінки (2), (3), то для довільного $f \in H_2^-$ існує єдиний розв'язок $y \in W_1$ операторного рівняння*

$$\mathcal{L}y = f, \tag{4}$$

а для довільного $f \in W_2^-$ існує єдиний узагальнений розв'язок $y \in H_1$ рівняння (4). При цьому лінійне відображення $f \mapsto y$ неперервне у відповідних топологіях.

Зауваження 1. Аналогічний факт має місце і для спряженого рівняння $\mathcal{L}^+ p = g$. Доведення апріорних оцінок вигляду (2), (3) для багатьох класів диференціальних операторів наведені в роботах [5, 6].

Згідно з теоремою 1 рівняння (1)б однозначно визначає стан системи $y(u)$.

Нехай кожному керуванню $u \in V$ відповідає значення векторного критерію якості $J(u) = \Phi(y(u), u)$, де $\Phi: H_1 \times V \rightarrow \mathbb{R}^m$.

Припустимо, що в просторі $\mathbb{R}^m$ задано гострий замкнений опуклий конус K з непорожньою внутрішністю, тобто множина, що задовольняє такі умови:

$$-K \cap K = \{0\}, \quad \lambda K \subseteq K \quad (\lambda \geq 0), \quad K + K \subseteq K, \quad \text{cl } K = K, \quad \text{int } K \neq \emptyset.$$

Позначимо $K^* = \{k^* \in \mathbb{R}^m : (k^*, k)_{\mathbb{R}^m} \geq 0 \forall k \in K\}$ — невід'ємний спряжений до K конус, причому $\text{int } K^* \neq \emptyset$ завдяки гостроті конуса [7, с. 132].

Нехай у просторі V задано множину допустимих керувань $U \subseteq V$.

Задача полягає у пошуку допустимих керувань $u \in U$ таких, що

$$J(v) \notin J(u) - (K \setminus \{0\}), \quad \forall v \in U. \tag{5}$$

Допустимі керування, що задовольняють (5), називаємо ефективними, або оптимальними за Парето [4], а множину таких керувань позначимо $E_K(U)$. Якщо у формулі (5) замість множини U поставити перетин $U \cap O(u)$, де $O(u)$ — деякий окіл точки u , то допустиме

керування u будемо називати локально ефективним, а множину таких керувань позначимо $\text{loc } E_K(U)$.

Задачу знаходження елементів $E_K(U)$ позначатимемо таким чином:

$$J(u) \rightarrow K - \min, \quad (6)$$

$$\mathcal{L}y = F(u), \quad u \in U. \quad (7)$$

Теореми існування ефективних розв'язків задачі (6), (7) див. в [8].

Теореми гладкості та умови ефективності. Розглянемо систему, що описується рівнянням (7). Мають місце такі теореми.

Теорема 2. *Нехай:*

1) оператор $F: V \rightarrow W_2^-$ має в точці $u \in V$ похідну Фреше $F'(u) \in L(V, W_2^-)$;

2) оператор $\Phi = (\Phi^{(1)}, \dots, \Phi^{(m)}): H_1 \times V \rightarrow \mathbb{R}^m$ має в точці $(y(u), u) \in H_1 \times V$ похідну Фреше, і відповідні частинні похідні мають вигляд

$$\Phi_1'(y(u), u) = (D_1\Phi^{(1)}(y(u), u), \dots, D_1\Phi^{(m)}(y(u), u)) \in (H_1^-)^m,$$

$$\Phi_2'(y(u), u) = (D_2\Phi^{(1)}(y(u), u), \dots, D_2\Phi^{(m)}(y(u), u)) \in V^m.$$

Тоді відображення $J = (J^{(1)}, \dots, J^{(m)}): V \rightarrow \mathbb{R}^m$ диференційовне за Фреше в $u \in V$, і його похідна обчислюється за формулою

$$J'(u)(h) = \begin{pmatrix} (DJ^{(1)}(u), h)_V \\ \dots \\ (DJ^{(m)}(u), h)_V \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} ((F'(u))^* p_1 + D_2\Phi^{(1)}(y(u), u), h)_V \\ \dots \\ ((F'(u))^* p_m + D_2\Phi^{(m)}(y(u), u), h)_V \end{pmatrix}, \quad \forall h \in V,$$

де $p_i \in W_2^-$ — розв'язок операторного рівняння $\mathcal{L}^+ p_i = D_1\Phi^{(i)}(y(u), u)$, $i = \overline{1, m}$.

Теорема 3. *Нехай на обмеженій опуклій множині $U \subseteq V$ оператор $u \mapsto F'(u)$ задовольняє умову Гельдера з показником $\gamma \in (0, 1]$; оператори $(y, u) \mapsto \Phi_1'(y, u)$ і $(y, u) \mapsto \Phi_2'(y, u)$ задовольняють на обмежених підмножинах простору $H_1 \times V$ умову Гельдера з показником $\gamma \in (0, 1]$. Тоді похідна Фреше $J'(\cdot)$ задовольняє на множині U умову Гельдера з показником γ .*

Далі будемо вважати, що множина допустимих керувань $U \subseteq V$ опукла, компактна і на ній виконуються умови теорем 2, 3.

Має місце

Теорема 4. *Нехай U — опукла підмножина V і $u \in \text{loc } E_K(U)$. Тоді*

$$\forall v \in U: \begin{pmatrix} ((F'(u))^* p_1 + D_2\Phi^{(1)}(y, u), v - u)_V \\ \dots \\ ((F'(u))^* p_m + D_2\Phi^{(m)}(y, u), v - h)_V \end{pmatrix} \notin -\text{int } K, \quad (8)$$

де $p_i \in W_2^-$: $\mathcal{L}^+ p_i = D_1\Phi^{(i)}(y, u)$, $i = \overline{1, m}$.

Скаляризуємо необхідну умову ефективності (8). Отриману скалярну умову використаємо для побудови алгоритмів розв'язання задачі керування (6), (7).

Розглянемо компакт $B \subseteq \mathbb{R}^m$ такий, що не містить нуля і $K^* = \text{con}(\text{con } B)$. Якщо $K = K^* = \mathbb{R}_+^m$, то можна покласти $B = \{e_1, e_2, \dots, e_m\}$, де $e_1 = (1, 0, \dots, 0)$, $e_2 = (0, 1, 0, \dots, 0)$,

4. Знаходимо $\bar{u}_n \in U$ – розв’язок екстремальної задачі:

$$\sigma_B \circ ((F'(u_n))^* \vec{p}_n + \Phi'_2(\bar{y}_n, u_n))(u - u_n) \rightarrow \varepsilon_n - \inf_{u \in U}.$$

5. Покладаємо $u_{n+1} = u_n + \rho_n(\bar{u}_n - u_n)$, ($\rho_n \in (0, 1]$), $n := n + 1$, переходимо на крок 2.

Зауваження 4. Ідея побудови алгоритмів типу розглянутого була вперше висунута в роботі [11]. В цитованій статті розглядалася задача

$$f(x) \rightarrow \mathbb{R}_+^m - \min, \quad x \in \mathbb{R}^n, \quad (12)$$

де $f = (f_1, \dots, f_m): \mathbb{R}^n \rightarrow \mathbb{R}^m$ – диференційовне відображення з похідною f' , що задовольняє умову Лїпшица. Для розв’язання (12) автори запропонували метод вигляду

$$x_{n+1} = x_n + \rho_n(\bar{x}_n - x_n), \quad (13)$$

$$\bar{x}_n = \arg \min \left\{ \max_{k \in \{1, \dots, m\}} (\text{grad } f_k(x_n), x - x_n) + \frac{1}{2} \|x - x_n\|_{\mathbb{R}^n}^2 \right\}, \quad (14)$$

де величина кроку ρ_n обирається за правилом Армїхо [12]. В алгоритмі з [11] множина B має вигляд $\{(1, 0, \dots, 0), (0, 1, \dots, 0), \dots, (0, 0, \dots, 1)\}$.

Позначимо через U^* множину керувань, що задовольняють необхідну умову ефективності (10). Має місце наступна теорема про збіжність алгоритму 1.

Теорема 6. *Нехай $\rho_n \in (0, 1]$, $\rho_n \rightarrow 0$, $\sum_{n=0}^{+\infty} \rho_n = +\infty$, $\varepsilon_n \rightarrow +0$, $\delta'_n \rightarrow +0$, $\delta''_n \rightarrow +0$; функціонал $\sigma_B \circ J$ набуває на множині U^* не більш ніж зліченну кількість значень. Тоді всі граничні точки послїдовності (u_n) утворюють компактну зв’язну підмножину в U^* , а числова послїдовність $(\sigma_B(J(u_n)))$ має границю.*

Метод з довірчою областю. Зафіксуємо дві числові послїдовності (α_n) і (β_n) такі, що $0 < \alpha_n \leq \beta_n$ ($n \in \mathbb{N}$), та послїдовність замкнених опуклих множин $M_n \subseteq V$ простої структури таку, що $\{v \in V : \|v\|_V \leq \alpha_n\} \subseteq M_n \subseteq \{v \in V : \|v\|_V \leq \beta_n\}$.

Для розв’язання задачі (6), (7) пропонуємо такий метод.

Алгоритм 2.

1. Обираємо початкове наближення $u_0 \in U$, $n := 0$.

2. Знаходимо $y_n \in H$ – узагальнений розв’язок рівняння $\mathcal{L}y_n = F(u_n)$.

3. Знаходимо спряжені стани $\vec{p}_n = (p_n^1, p_n^2, \dots, p_n^m) \in (W_+)^m: \mathcal{L}^+ p_n^k = D_1 \Phi^{(k)}(y_n, u_n)$ $k = \overline{1, m}$.

4. Знаходимо $\bar{u}_n \in U$ – розв’язок екстремальної задачі:

$$\sigma_B \circ ((F'(u_n))^* \vec{p}_n + \Phi'_2(y_n, u_n))(u - u_n) \rightarrow \varepsilon_n - \inf_{u \in U \cap (u_n + M_n)}.$$

5. Покладаємо $u_{n+1} = \bar{u}_n$, $n := n + 1$, переходимо на крок 2.

Зауваження 5. Алгоритм 2 можна віднести до родини так званих методів з довірчою областю (Trust-Region Method) [12].

Відносно послїдовності (u_n) , що породжена алгоритмом 2, справджується наступний факт.

Теорема 7. *Нехай $\varepsilon_n > 0$, $k\alpha_n \geq \beta_n \geq \alpha_n > 0$, $\sum_{n=0}^{\infty} \alpha_n = +\infty$, $\frac{\beta_n^{1+\gamma}}{\alpha_n} \rightarrow 0$, $\frac{\varepsilon_n}{\alpha_n} \rightarrow 0$; множина $(\sigma_B \circ J)(U^*)$ ніде не щільна. Тоді всі граничні точки послїдовності (u_n) утворюють компактну зв’язну підмножину в U^* , а послїдовність $((\sigma_B \circ J)(u_n))$ має границю.*

Аналог послідовно-квадратичного методу. Розглянемо ще один ітераційний алгоритм розв'язання задачі (6), (7).

Алгоритм 3.

1. Обираємо початкове наближення $u_0 \in U$, $n := 0$.
2. Знаходимо $u_n \in H$ – узагальнений розв'язок рівняння $\mathcal{L}u_n = F(u_n)$.
3. Знаходимо спряжені стани $\vec{p}_n = (p_n^1, p_n^2, \dots, p_n^m) \in (W_+)^m$: $\mathcal{L}^+ p_n^k = D_1 \Phi^{(k)}(y_n, u_n)$
 $k = \overline{1, m}$.
4. Знаходимо $\bar{u}_n \in U$ – розв'язок екстремальної задачі:

$$\sigma_B \circ ((F'(u_n))^* \vec{p}_n + \Phi'_2(y_n, u_n))(u - u_n) + \frac{1}{2\alpha_n} \|u - u_n\|_V^2 \rightarrow \varepsilon_n - \inf_{u \in U}.$$

5. Покладаємо $u_{n+1} = u_n + \rho_n(\bar{u}_n - u_n)$, $(\rho_n \in (0, 1])$, $n := n + 1$, переходимо на крок 2.
- Має місце теорема.

Теорема 8. Нехай $\rho_n \in [\underline{\rho}, \bar{\rho}] \subseteq (0, 1)$, $\alpha_n \rightarrow 0$, $\sum_{n=0}^{\infty} \alpha_n = +\infty$, $\varepsilon_n > 0$, $\frac{\varepsilon_n}{\alpha_n} \rightarrow 0$. Якщо функціонал $\sigma_B \circ J$ набуває на множині U^* не більш ніж зліченну кількість значень, то всі граничні точки послідовності (u_n) , що породжена алгоритмом 3, утворюють компактну зв'язну підмножину в U^* , а послідовність чисел $\sigma_B(J(u_n))$ має границю.

Заключні зауваження. Відзначимо, що запропоновані методи мають один недолік: на кожному ітераційному кроці слід розв'язувати негладку задачу кусково-лінійної або кусково-квадратичної оптимізації.

У розглянутих методах не використовується операція лінійного згорткування векторного критерію. Тобто ми не робимо жодних апріорних припущень про відносну важливість частинних критеріїв.

Зрозуміло, що, використовуючи опорну функцію σ_B , можна побудувати “багатокритеріальний” варіант методу Ньютона. А саме, слід будувати послідовність керувань

$$u_{n+1} = u_n + \rho_n(\bar{u}_n - u_n),$$

$$\bar{u}_n \in \arg \min \left\{ \sigma_B \left(J'(u_n)(u - u_n) + \frac{1}{2} J''(u_n)(u - u_n, u - u_n) \right) \right\},$$

де величина кроку $\rho_n \in [0, 1]$ обирається за одним з відомих правил.

1. Dauer J. P., Stadler W. A Survey of vector optimization in infinite-dimensional spaces, Part 2 // J. of Optimization Theory and Applications. – 1986. – 51, No 2. – P. 205–241.
2. Гороховик В. В. Выпуклые и негладкие задачи векторной оптимизации. – Минск: Наука і тэхніка, 1990. – 238 с.
3. Gopfert A., Tammer Chr., Riahi H., Zalinesku C. Variational methods in partially ordered spaces. – New York; Berlin; Heidelberg: Springer, 2003. – 350 p.
4. Подиновский В. В., Ногин В. Д. Парето-оптимальные решения многокритериальных задач: 2-е изд., испр. и доп. – Москва: ФИЗМАТЛИТ, 2007. – 256 с.
5. Ляшко С. И., Номировский Д. А., Петунин Ю. И., Семенов В. В. Двадцатая проблема Гильберта. Обобщенные решения операторных уравнений. – Москва: ООО “И. Д. Вильямс”, 2009. – 192 с.
6. Lyashko S. I., Generalized optimal control of linear systems with distributed parameters. – Boston; Dordrecht; London: Kluwer Acad. Publ., 2002. – 466 p.
7. Чарин В. С. Линейные преобразования и выпуклые множества. – Киев: Вища шк., 1978. – 192 с.
8. Семенов В. В. Задача векторной оптимизации линейных распределенных систем с сингулярным управлением // Доп. НАН України. – 2004. – № 10. – С. 74–80.

9. *Антупин А. С.* Градиентный и экстраградиентный подходы в билинейном равновесном программировании. – Москва: ВЦ РАН, 2002. – 130 с.
10. *Gorokhovich V. V.* Second order optimality conditions for vector optimization problems with geometric constraints. – Диф. уравнения и топология: Междунар. конф., посв. 100-летию со дня рождения Л. С. Понтрягина: Тез. докл. – Москва: Изд. отдел факультета ВМиК МГУ им. М. В. Ломоносова; МАКС Пресс, 2008. – С. 250–251.
11. *Fliege J., Svaiter B. F.* Steepest descent methods for multicriteria optimization // Math. Methods of Operations Research. – 2000. – **51**, iss. 3. – P. 479–494.
12. *Измаилов А. Ф., Солодов М. В.* Численные методы оптимизации. – Москва: ФИЗМАТЛИТ, 2005. – 304 с.

*Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка*

Надійшло до редакції 17.09.2009

Corresponding Member of the NAS of Ukraine **S. I. Lyashko, V. V. Semenov**

Algorithms for vector optimization of linear systems with a generalized control

Iterative algorithms for solving the problems of vector optimization of linear distributed systems with a generalized control are offered. Convergence of algorithms with errors in iterative subproblems to the set of controls which satisfy the necessary conditions of efficiency is proved.